

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОСТІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ В УНІВЕРСИТЕТІ

Освіта в Україні передбачає вдосконалення навчального процесу, наближення його до вимог сучасного суспільства, яке потребує високоосвічених, інтелектуально розвинених, комунікативно компетентних громадян.

Сучасна наука визначає якість освіти як сукупність соціальних норм і вимог до особистості, освітнього середовища й системи освіти. Якість освіти є категорією, яка за своєю суттю відображає різні аспекти освітнього процесу: філософські, соціальні, політичні, демографічні, економічні, комунікативні. Саме тому проблема формування комунікативної культури студентів та їх комунікативних умінь і навичок є частиною широкого процесу управління якістю освіти, а, отже – важливою складовою державної освітньої політики [5,3].

Проблемам комунікативної підготовки майбутнього педагога присвячено велику кількість досліджень як психологів так і педагогів: теоретико-методологічні основи професійного спілкування (А.В. Киричук, С.Д. Максименко, Л.Є. Орбан, Л.О. Савенкова, А.А. Синиця, В.А. Семиченко, Т.М. Титаренко, Т.С. Яценко); проблеми педагогічної взаємодії (Г.А. Бал, М.Г. Вієвська, В.В. Власенко, Л.В. Кондрашова, Л.В. Нечаєва); формування у майбутнього вчителя індивідуального стилю педагогічного спілкування (А.А. Андреев, В.М. Галузьяк, Г.М. Мешко); формування комунікативних вмінь і навичок (З.І. Білоусова, І.Г. Кирилова, М.П. Васильєва, В.В. Каплинський, Н.М. Косова, М.А. Коць, Т.Я. Шепеленко); способи комунікативної підготовки вчителя (О.Р. Березюк, В.П. Наумов); культура педагогічного спілкування (Ф.Ф. Байкін, В.С. Грехньов, Т.С. Гриценко, І.А. Ільяєва, С.Д. Омельченко). Комунікативність як риса особистості, що переросла в професійно-особистісну якість, забезпечує ефективність педагогічного спілкування і є єдністю трьох компонентів: потреби у спілкуванні, емоційного самопочуття до, під час і після спілкування, комунікативних навичок і вмінь.

Виходячи з усього вище зазначеного *метою нашого дослідження* було дослідити і вивчити особливості формування комунікативності у студентів вищих навчальних закладів педагогічного спрямування. Виходячи з мети ми виокремили наступні завдання:

1. Встановити, що є передумовою формування комунікативності у студента.
2. Дослідити вплив психофізіологічних факторів на комунікативну функцію майбутнього вчителя.
3. Визначити можливість використання та впровадження у становлення комунікативної функції майбутнього вчителя інтегрованого підходу, тренінгової роботи.

Складовою педагогічної майстерності вчителя є його мовлення. Це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання: зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення – привабливим; створити щирю атмосферу у класі, встановити контакт з учнями, досягти взаєморозуміння з ними. Володіння мовленням як засобом професійної діяльності потрібно вчитися.

Високий рівень комунікативної культури визначається наявністю у суб'єкта спілкування ряду якостей:

- емпатія – уміння бачити світ очима інших, розуміти його так само як вони;
- доброзичливість – пошана, симпатія, уміння розуміти людей, не схвалюючи їх поступки|;
- автентичність – здатність бути самим собою в контактах з іншими людьми;
- ініціативність – здатність йти вперед, встановлювати контакти, готовність братися за якісь справи в ситуації, яка вимагає активного втручання, а не просто чекати, коли почнуть діяти інші;
- ухвалення відчуття – уміння виражати свої відчуття і готовність приймати емоційну експресію з боку інших.

Комунікативна діяльність педагога — це процес постійного пізнання ситуації, умов комунікації, соціального оточення, себе, протилежної сторони. В іншому разі він діятиме наосліп, методом спроб і помилок. Тільки на основі оперативного дослідження, аналізу ситуації можна знаходити адекватні засоби для забезпечення педагогічно доцільної комунікації.

Прогнозувати успіх комунікації можливо не завжди, оскільки він нерідко залежить від багатьох непередбачених обставин [1, 4]. Тому майбутній вчитель має діяти водночас у кількох вимірах: безпосередньо спілкуватися з партнером, спостерігати за собою і своїми діями, утримувати під контролем свідомості мету спілкування, оцінювати доцільність її досягнення або необхідність зміни. Співвіднесення прогнозованого перебігу подій з фактичним є підставою для внесення коректив.

У контексті гуманізації сучасної педагогіки і її орієнтації на парадигму особистісно-орієнтованого навчання особливо актуальними постають психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього педагога [2, 3]. Особистісно-орієнтоване навчання формує особистість, її внутрішню готовність і здатність до саморозкриття в діалозі.

Гуманізація навчання потребує від педагога певного рівня розвитку особистісно-професійних якостей, які надають вчителю можливість реалізувати рівноправний характер взаємодії з учнями [13, 6]. Саме від того, якими особистісними якостями, а не тільки сумою знань, умінь і навичок володітиме майбутній вчитель, залежить як успішність виховного процесу, так і емоційне здоров'я його майбутніх учнів. Одним із вагомих аспектів підготовки майбутнього педагога до практичної діяльності є формування в нього навичок спілкування. Ці навички цілеспрямовано в процесі проведення різноманітних форм, навчальних практик, що передбачаються програмами підготовки студентів педагогічних вузів.

Реалізація визначених національною державною програмою "Освіта" принципів навчання (гуманізація, гуманітаризація, демократизація тощо) потребує підвищення освітнянського рівня кожного громадянина незалежної України [5]. У Законі України "Про вищу освіту" передбачено не тільки засади та напрямки підготовки фахівців але й відображено рівні професійної підготовки; визначено місце фахівця у структурі галузей економіки держави та систему виробничих функцій і типових завдань для їх реалізації; вимоги до компетентності фахівця та його інших соціально важливих якостей. З огляду на це головна особливість сучасного процесу навчання полягає в тому, що в центрі уваги

знаходяться особистість (студент), а сам процес навчання перетворюється на джерело розвитку студента.

Розвиток студента не можна зводити до засвоєння, простого накопичення ним знань, умінь та навичок з різних галузей науки і практичної діяльності. Його не слід розглядати лише з кількісного боку. Розвиток полягає передусім в якісних змінах психічної діяльності, у переходах від її нижчих щаблів до вищих, у виникненні нових рис пам'яті, сприймання, уявлення, мислення, волі, характеру тощо, у формуванні нових якостей особистості.

Проте розвиток має місце лише тоді, коли навчання організоване як процес спільної творчості викладача і студента. У цьому випадку навчальний матеріал вивчається та засвоюється, процес навчання усвідомлюється студентами, викладач працює над особистісним та професійним розвитком студентів, досягаючи значного рівня в даному напрямку є робота з формування комунікативної культури студентів та прищеплення й відпрацювання в них професійних комунікативних умінь та навичок.

Чим вищий рівень розвитку суспільства, тим вищі вимоги висуваються до професійної майстерності та культури рівня молоді, які є результатом вдало організованого в суспільстві педагогічного процесу [11,14]. Серед факторів, що впливають на формування особистості, українська педагогічна література виділяє спадковість, середовище, виховання й навчання. Спадковість створює матеріальну основу та передумови розвитку у вигляді задатків і схильностей. Саме середовище є такою умовою розвитку.

Людина як частина живої природи успадковує передусім задатки типу нервової системи, на базі яких формуються тип темпераменту (меланхолічний, флегматичний, сангвінічний, холеричний), деякі безумовні рефлекси (орієнтувальний, оборонний, слиновиділення), конституцію тіла, зовнішні ознаки (колір волосся, очей, шкіри).

Особливу роль у розвитку людської особистості відіграють власне людські задатки (високоорганізований мозок, задатки до мови, до ходіння у вертикальному положенні, до окремих видів діяльності). Складною в педагогіці та психології є проблема дослідження задатків, що характеризують схильність до певної діяльності, тобто здібностей у певній галузі.

Як свідчать дані фізіології та психології, вродженими у людини є не готові здібності, а тільки потенційні можливості для їх розвитку, тобто задатки. Що сильніше виявляються спеціальні задатки, то кращих результатів може домогтися людина в їх розвитку.

Виховання й навчання, як цілеспрямована, управлінська частина середовища, є найбільш важливим фактором розвитку особистості. Також слід відмітити, що значну роль відіграє розвиток загальних психофізичних особливостей особистості студента. Ми маємо на увазі, насамперед, розвиток уяви (відтворювальної й творчої), асоціативної й образотворчої пам'яті.

На нашу думку традиційне навчання педагогічних ВНЗ не забезпечує у певній мірі можливостей підвищення адекватності сприймання дитини майбутнім вчителем у зв'язку із відсутністю спеціальної роботи в цьому напрямку і говорить про доцільність тренінгової роботи. Ми вважаємо, що за допомогою техніки формування міжособистісного сприймання (навчання в групі соціально-перцептивного тренінгу) можлива корекція когнітивної структури особистості (це система знань через призму яких відбувається категоризація об'єктів соціальної перцепції) за рахунок її розширення — збільшення активного репертуару категоріальних опозицій, і змістовно - за рахунок переакцентуацій уваги на поведінкові характеристики, що притаманні професійно-педагогічній діяльності. Також ми вказуємо і на те, що знання і використання більш адекватних педагогічній діяльності механізмів сприймання, усвідомлення їхньої оптимізуючої сприяє набуванню мотивуючого статусу в педагогічній діяльності і цим сприяє більш успішній взаємодії майбутнього вчителя з учнями.

Знання функцій, орієнтація на поліфункціональність професійно-педагогічної комунікації дають змогу вчителю організувати власну комунікацію як цілісний багатогранний процес, знаходячи у ньому множинний зміст (освітній, виховний, розвивальний та ін.), розуміючи її варіативність (відсутність жорсткої детермінації моделей, тактик, стилів, засобів комунікації), інтегративність (кожен комунікативний акт є проєкцією багатьох систем), багаторівневість (необхідність стимулювати активність суб'єкта комунікації, здійснювати самоконтроль і самооцінку комунікативної діяльності, співвідносити власні дії з діями співрозмовника, аналізувати, коригувати, прогнозувати подальшу комунікативну діяльність тощо) [7, 9].

Рівень комунікативної культури майбутнього фахівця знаходиться в залежності від рівня його загального розвитку, світогляду, наявності різнобічних знань, сформованості певних моральних принципів. Комунікативні якості є первісними рисами характеру; внутрішньою основою для утворення інтелектуальних, вольових та емоційно-мотиваційних властивостей людини; базисом для організації продуктивного процесу спілкування.

Рівень комунікабельності та розвитку комунікативних якостей студентів мають бути виявлені викладачем на перших заняттях з дисциплін циклу професійної підготовки шляхом спеціального анкетування [13,6]. Комунікативні вміння підлягають послідовному формуванню в ході навчального процесу.

Під час вивчення дисциплін циклу професійної підготовки студенти повинні оволодіти перш за все вербальними засобами спілкування. Уміння говорити полягає у відсутності помилок у вимові, у правильному доборі й наголошенні слів, у відсутності штапованих стерео типових фраз, у багатстві професійного словника людини, у вмінні точно формулювати власні думки й викладати їх доступно для співрозмовника мовою. Значно доповнюють вербальний контакт невербальні засоби спілкування: міміка, жести, рухи тіла, інтонаційні характеристики голосу, просторова організація спілкування. Вони нерозривно поєднані з психічним станом людини, посилюють емоційну близькість сказаного, підтримують психологічну близькість між співрозмовниками, виступають як показник статусно-рольових стосунків та є більш правдивими, ніж слова.

З метою формування у студентів комунікативної культури викладачі дисциплін циклу професійної підготовки у своїй діяльності можуть застосовувати різноманітні методи навчання, найбільш ефективними з яких є активні методи, спрямовані на самостійне оволодіння студентами знань, активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток їх мислення.

Висновки.

1. Комунікативні вміння як об'єкт вивчення являють собою складні психофізіологічні та інформаційно-діяльнісні явища, успішне формування яких потребує певних умінь та знань, зокрема з граматики, які є основою комунікативного розвитку студентів.

2. Формування комунікативних умінь є одним з аспектів розвитку творчої особистості студента, яка характеризується знаннями, вміннями і навичками, необхідними для розуміння чужих та побудови власних програм мовної поведінки, адекватних ситуаціям спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Аникеева Н.П.* Психологический климат в коллективе / Н.П. Аникеева. - М.: Просвещение, 1989. – 224 с.
2. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
3. *Волков Е.С.* Общение как фактор адаптации личности студента к профессии учителя / Е.С. Волков // Студенческий коллектив и формирование личности будущего учителя. – М., 1981.
4. *Деркач А.А.* Акмеология: Пути достижения вершин профессионализма / А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина. – М. : РАУ, 1993.
5. *Зайчук В.О.* Управління якістю освіти як складова державної освітньої політики / В.О. Зайчук // Педагогіка і психологія, 2007. – №2 (55). – С.18-26.
6. *Кан-Калик В.А.* Проблемы профессионального педагогического общения / В.А. Кан-Калик // Советская педагогика. – 1979. – № 6.
7. *Колток Л.* Шляхи а засоби реалізації педагогічного дискурсу у вищій школі / Л. Колток // Вища освіта України, 2007. – №2 (25). – С.77-82.
8. *Литвинова С.Г.* Формування інформаційно-комуні-каційної компетентності вчителів-предметників / С.Г. Литвинова: Електронний ресурс: (<http://www.nbu.gov.ua>).
9. *Даутова О.Б., Лапина Н.Л.* Диалог как принцип образования Електронний ресурс: (<http://209.85.129.132>).
10. *Свириденко О.О.* Шляхи вдосконалення методики підготовки вчителя в університеті / О.О. Свириденко, О.І. Дворчук // Вісник ЧНУ. Серія педагогічні науки. – Вип. 74. – Черкаси 2005. – С.145-150.
11. *Роджерс Карл Р.* Свобода учиться : [перевод с англ.] / Карл Р. Роджерс и Джером Фрейберг ; [пер. С.С. Степанова и Е.Ю. Патяева; науч. ред. А.Б. Орлов]. – М. : Смысл, 2002. – 527 с.
12. *Сарновська С.О.* Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз) / Електронний ресурс: (<http://disser.com.ua/>).
13. *Соколов А.В.* Эволюция социальных коммуникаций: учеб. пособие / А.В. Соколов. – СПб. : ЛОПИ, 1995. – 163 с.
14. *Статінова Н.П.* Основи психології та педагогіки / Н.П. Статінова, Г.П. Сень. – К.: Академвидав., 1999. – 317с.

Подано до редакції 15.03.10

РЕЗЮМЕ

У статті розглянута проблема формування комунікативної культури студента у вищому навчальному закладі. Окреслено взаємозв'язок між рівнем його загального розвитку, світогляду, наявності різнобічних знань і якістю володіння комунікативними вміннями, що лежать в основі формування комунікативної компетенції. Визначено основні критерії розвитку комунікативності. Підкреслено те, що рівень комунікабельності та розвитку комунікативних якостей студентів значно доповнюють вербальний контакт, невербальні засоби спілкування. Спадковість створює матеріальну основу та передумови розвитку у вигляді задатків і схильностей при формуванні комунікативності студента. Значну роль відіграє розвиток загальних психофізичних особливостей особистості студента.

Ключові слова: комунікація, освіта, вчитель, педагогічна майстерність, викладач, студент

О.І. Дворчук, Г.В. Луценко

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОСТИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ В УНИВЕРСИТЕТЕ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрена проблема формирования коммуникативной культуры студента в высшем учебном заведении. Очерчено взаимосвязь между уровнем его общего развития, мировоззрения, наличия разносторонних знаний, и качеством владения коммуникативными умениями, которые лежат в основе формирования коммуникативной компетенции. Определенно основные критерии развития коммуникативности. Уровень коммуникативности и развития коммуникативных качеств студентов значительно дополняют вербальный контакт, невербальные средства общения. Наследственность создает материальную основу и предпосылки развития в виде задатков и склонностей при формировании коммуникативности студента. Значительную роль играет развитие общих психофизических особенностей личности студента.

Ключевые слова: коммуникация, образование, учитель, педагогическое мастерство, студент

О.І. Dvorchuck, H.V. Lutsenko

WAYS OF FORMING COMMUNICATIVENESS IN TERMS OF TRAINING A TEACHER AT A UNIVERSITY

SUMMARY

The article analyzes the problem of forming students' communicative culture at a higher educational establishment. The author outlines the link between the level of their general development, outlook, presence of versatile knowledge on the one hand,

and quality of communicative abilities which are the basis of forming communicative competence on the other hand. The author also ascertains some basic criteria of communicativeness development. The level of communicability and development of students' communicative qualities considerably add up to verbal contact and non-verbal means of intercourse. Heredity provides a material basis and pre-conditions of development in form of inclinations and vocations in the process of forming students' communicativeness. Of great importance here is development of general psychophysical features of students' personality.

Keywords: communication, education, teacher, pedagogical skills, student.
